

УДК 371.2(477)

**ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ****Маковська О. А.**

У статті зроблено аналіз стану й можливостей модернізації освітнього процесу в Україні. Ефективність освітньо-виховної діяльності, індивідуальний розвиток особистості, фундаменталізація освіти, випереджальний характер системи освіти, володіння технологією прийняття рішень, утвердження особистісно орієнтованої педагогічної системи, ефективна система неперервної освіти впродовж усього життя людини, широкомасштабне застосування інноваційних педагогічних технологій.

Ключові слова: модернізація, система освіти, освіта впродовж життя, інноваційні педагогічні технології.

В статье сделан анализ состояния и возможностей модернизации образовательного процесса в Украине. Эффективность учебно-воспитательной деятельности, индивидуальное развитие личности, фундаментализация образования, опережающий характер системы образования, владение технологией принятия решений, утверждения личностно ориентированной педагогической системы, эффективная система непрерывного образования на протяжении всей жизни человека, широкомасштабное применение инновационных педагогических технологий.

Ключевые слова: модернизация, система образования, образования на протяжении жизни, инновационные педагогические технологии.

The author analyzes the state and possibilities of modernization of the educational process in Ukraine and considers effectiveness of educational activities, individual development of personality, fundamentalization of education, proactive character of the education system, mastery of a decision-making technology, establishment of the personality-oriented pedagogical system, the effective system of lifelong education, and wideranging application of innovative pedagogical technologies.

Key words: modernization, education system, lifelong education, innovative pedagogical technologies.

Постановка проблеми. Україна на початку XXI ст. переживає час реформ. Вони проводяться чи не у кожній сфері життєдіяльності людини. Але основною була і буде в усі часи і для всіх поколінь проблема освіти. Адже, від того, чи зуміє кожне наступне покоління пізнати і зрозуміти усе те, що виробили для них їхні попередники, залежить значною мірою їх розвиток. З іншого боку, суспільство має чітко з'ясувати для себе, що і як воно передасть нащадкам у спадок, якими мають бути діти, внуки, якими мають бути соціальні умови їхнього розвитку, як їх взагалі виховувати і чому навчати. З'ясування саме цих питань і є ключовим завданням філософії освіти.

Система освіти й виховання підростаючих поколінь у сучасній Україні стає одним з найбільш важливих і динамічних елементів соціальної інфраструктури. Від ефективності освітньо-виховної діяльності багато в чому залежить успіх соціально-економічних перетворень, спроможність українського суспільства переломити наростаючі негативні тенденції в розвитку духовної культури, відродити й збагатити найвищі моральні ідеали й життєві пріоритети людини.

Проблеми сучасної вітчизняної освіти й виховання значною мірою зумовлені відсутністю чітких, достовірних соціальних і моральних орієнтирів. У цих умовах українцям необхідні фундаментальні педагогічні дослідження, що сприяють становленню методологічного плюралізму й формуванню нового педагогічного мислення. **Метою нашого дослідження** є звернутися до вивчення філософських основ навчання й виховання, тому що тільки їхнє осмислення допоможе виробити якісно нові педагогічні концепції, засновані на відповідних часу ідеалах і ціннісних орієнтаціях.

Ці три ідеї – осмислення проблем освіти України під кутом її "болонізації", практична орієнтація та необхідність власної філософії освіти – дозволяють, концептуально цілісно висвітлити проблематику сучасної української освіти.

Входження України у світовий освітній простір зумовлює наведення вітчизняних освітніх стандартів, зокрема щодо тривалості набуття загальної середньої освіти, згідно з нормами світового співтовариства.

Суспільство стає дедалі більш людиноцентристським. Отже, індивідуальний розвиток людини, особистості за таких умов є, з одного боку, основним показником прогресу, а з другого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Ось чому найбільш пріоритетними сферами в XXI столітті стають наука як сфера, що продукує нові знання, та освіта як сфера, що олюднює знання і насамперед забезпечує індивідуальний розвиток людини.

Виклад основного матеріалу. Проблеми існуючих систем освіти і теоретичний образ перспективної системи освіти, що забезпечує не тільки добробут нації, але і подальший стійкий розвиток людства, хвилюють нині всіх. Необхідність оновлення і реформування освіти, покликаної відігравати в XXI ст. найважливішу роль у розвитку особистості і суспільства, очевидна.

Особливості перспективної системи освіти, до найбільш важливих особливостей якої потрібно віднести:

- 1) фундаменталізацію освіти, яка повинна істотним чином підвищити її якість;
- 2) випереджальний характер усієї системи освіти, її націленість на проблеми майбутньої постіндустріальної цивілізації;
- 3) розвиток творчих здібностей людини;
- 4) істотно більшу доступність системи реалізації творчого потенціалу для населення нашої планети шляхом широкого використання можливостей дистанційного навчання і самонавчання із застосуванням перспективних інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Фундаменталізація освіти передбачає її орієнтацію на вивчення основних законів природи і суспільства, а також природи і призначення самої людини. Такий підхід повинен дозволити людям самостійно знаходити й оцінювати відповідальні рішення в умовах невизначеності, в критичних і стресових ситуаціях, коли людина стикається з новими складними природними і соціальними явищами. Наукові знання і високі етичні принципи є в цих випадках надійною опорою.

У нашому дослідженні під терміном "фундаменталізація" розуміється істотне підвищення якості освіти й освітнього рівня людей шляхом відповідної зміни змісту дисциплін, що вивчаються, і методології навчального процесу.

Вона може досягатися різними засобами, до яких можуть бути віднесені і такі:

- зміна співвідношення між прагматичною і загальнокультурною частинами утворення всіх рівнів. При цьому пріоритетними стають проблеми загальної культури людини, формування у нього наукових форм системного мислення;
- зміна змісту і методології навчального процесу, у яких акцент робиться на вивчення фундаментальних законів природи і суспільства, створюються принципово нові навчальні курси, орієнтовані на формування цілісних уявлень про наукову картину світу і здатності виходити на системний рівень його пізнання;
- забезпечення якісної загальної екологічної освіти, яке дозволить не тільки сформулювати нові засади світогляду, але і більш ефективно використати професійні знання і практичний досвід фахівців з різних сфер соціальної практики для спільного розв'язання екологічних проблем. Сюди потрібно віднести і поняття "екологічно чистих" людських відносин;
- забезпечення пріоритетності інформаційних компонент у перспективній системі освіти людей, які будуть жити і працювати в інформаційному суспільстві, де найважливішу роль будуть відігравати фундаментальні знання про інформаційні процеси в природі і суспільстві і нові інформаційні технології.

Підводячи деякі підсумки, ми можемо констатувати, що сучасні філософські концепції освіти, попри всю свою відмінність (іноді до протиріччя) одна від одної, демонструють повну домінуючу спрямованість і основні принципи реформування сучасної освіти, прийняті в Україні, загалом знаходяться в руслі цієї течії.

Цими основними принципами реформування сучасної освіти, прийнятими в Україні, є:

– принцип гуманітаризації, що потребує посиленої уваги до особистості, створення найбільшого сприяння розвитку всіх її здібностей, фізичних і моральних якостей, що здійснюється можливостями не лише гуманітарних, а й інших наук. І тут потрібна зміна співвідношення між прагматичною і загальнокультурною частинами утворення всіх рівнів. При цьому пріоритетними стають проблеми загальної культури людини, формування у неї наукових форм системного мислення;

– принцип диференціації, що означає забезпечення різних шляхів формування змісту предметів і різних способів організації його засвоєння і насамперед, передбачає свободу вчителя / викладача у виборі форм, методів і т. д., позбавлення його від тотальної опіки, оцінювання за кількісними показниками;

– принцип інтеграції, як принцип реформування змісту освіти, спрямований на забезпечення цілісності сприймання шляхом упровадження комплексних інтегрованих курсів, які об'єднують різноманітні знання на основі вільного вибору. Він вимагає зміни змісту і методології навчального процесу, в яких акцент робиться на вивчення фундаментальних законів природи і суспільства, створюються принципово нові навчальні курси, орієнтовані на формування цілісних уявлень про наукову картину світу і здатності виходити на системний рівень його пізнання.

На основі цих принципів (які вже викладені в основних документах про освіту, а зараз відображені і в новому Законі України "Про вищу освіту") можливе створення концепції освіти, що була б втіленням сучасних прагнень суспільства.

У XXI столітті освіта постала перед низкою викликів.

1. Необхідність забезпечити високу функціональність людини в умовах, коли ідеї, знання і технології змінюються набагато швидше, ніж покоління людей, а крім того, віднайти раціональні схеми співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій та людською здатністю їх творчо засвоїти.

2. Забезпечення оптимального балансу між локальним та глобальним, з тим, що людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатна жити і діяти в ньому, нести відповідальність за нього, бути, по суті, не тільки громадянином своєї країни, а й громадянином світу.

3. Сформувані на суспільному та індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, її права стати і лишатися самою собою відповідно до природних здібностей, бо лише це й може забезпечити високий демократизм суспільства.

4. Виробити в людини здатність до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому інформаційному суспільстві, зрослої комунікативності життя та інформаційної насиченості середовища життєдіяльності.

5. Звести до мінімуму асиметрію між матеріальністю і духовністю, культивувати в кожній особистості піднесеність думки та духу відповідно до національних традицій та переконань, формувати конструктивізм як основу життєвої позиції, утверджувати культуру толерантності.

Ці та інші вимоги зумовлюють необхідність переглянути низку звичних упродовж десятиріч і сторіч характеристик, усталених норм освітньої діяльності, що можна зробити в процесі модернізації освіти відповідно до Національної доктрини розвитку освіти.

Перше. Потребує зміни сам зміст навчання. Слід чіткіше та однозначніше визначити обсяг фундаментальних знань у різних сферах вивчення людини і світу. Звільнити їх від надмірної інформації, що має виконувати роль ілюстративного супроводу пізнавального процесу. Виходячи з людиноцентристських тенденцій, варто не обмежувати можливості пізнання природи та світу, надати більше простору для пізнання людини, її індивідуального самопізнання. Необхідно також відпрацювати механізм систематичного оновлення змісту навчання, що має відображати все багатство раціональних знань людства, у тому числі і в духовній сфері. І, безумовно, дедалі актуальнішим стає завдання забезпечити цілісне бачення дитиною навколишнього світу через систему окремих предметів та органічне включення в нього загальнолюдського, зокрема власної діяльності.

Друге. Потребує корекції спрямованість навчального процесу. Традиційно він передбачав засвоєння певної суми знань, умінь та здатність відтворити їх під час контролю. Робота конкретного педагога оцінювалася, та часто й нині поцінюється лише за сумою знань, засвоєних його підопічними.

Але ж неможливо навчити людину на все життя. Рано чи пізно вона втратить конкурентоспроможність, стане функціонально недієздатною, якщо не поновлюватиме свої знання. Отже, в дитини / того ж студента має бути вироблено розуміння необхідності та вміння вчитися упродовж життя. Це і є однією з найважливіших порад із засвоєнням базових знань функцією навчального процесу.

Третє. В інформаційному суспільстві знання є безпосередньою продуктивною силою. І це, відповідно, вимагає від суспільства в цілому, а також від окремої людини вміння застосовувати все нові і нові знання, набуті впродовж життя, у власній практичній діяльності. Тобто, освітній процес від дитсадка до вищого навчального закладу має допомогти кожному набуті важливих компетенцій через застосування знань. Для цього необхідний перехід від кваліфікації до компетенції, яка дає змогу знаходити рішення в будь-яких професійних та життєвих ситуаціях, що уможливорює діяльність освіченої особистості незалежно від локального чи глобального ринку праці. Володіння технологією прийняття рішень гарантує людині свободу вибору, здатність адаптуватися в умовах постійних змін.

Четверте. Утвердження особистісно орієнтованої педагогічної системи, що могла б реалізувати принцип дитиноцентризму в навчально-виховному процесі, починаючи з дошкільного закладу, як відображення людиноцентристської тенденції у розвитку сучасного світу. Це завдання особливо актуальне для України, де упродовж цілої епохи пошанування особистості, культивування її свободи, м'яко кажучи, не було сильною стороною суспільства. Де індивідуалізація особистості, неможливість самореалізації в різних сферах суспільного життя призвели зрештою до краху суспільства тоталітаристського колективізму як одного з типів псевдоколективізму. Але крах певного типу суспільних відносин і навіть світової наддержави не супроводжувався автоматично зміною самої людини.

Безумовно, освіта в цілому не могла не сприймати, не культивувати тоталітаристські, а пізніше авторитарні відносини, і не могла не продукувати громадян для такого суспільства. Як не прикро це визнавати, але авторитаризм лишив глибокий слід і в сучасній вітчизняній освіті.

Маємо якнайшвидше зробити все можливе, щоб замінити авторитарну педагогіку на педагогіку толерантності, суб'єктивно-об'єктивні відносини між педагогом і учнем / студентом – на суб'єктивно-суб'єктивні, здійснити інші демократичні перетворення з тим, щоб зі стін навчальних закладів виходили самодостатні люди, підготовлені до свідомої та ефективної життєдіяльності в різних сферах життя. Тільки так можна утвердити стабільну демократію та громадянське суспільство у країні, адже лише самодостатня особистість здатна брати на себе відповідальність і бути ефективною у ринковій економіці.

Тільки за таких підходів зможемо забезпечити умови для повноцінного розвитку особистості, формування в неї творчого критичного мислення. Маємо наполегливо рухатися до великої мети – будувати всю справу навчання і виховання кожної конкретної людини, починаючи з дошкільця, на основі її природних здібностей, а отже, визнати основними стимулами навчання інтерес дитини, задоволення її потреби в пізнанні, самопізнанні та розвитку.

П'яте. Освіта має готувати людину, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків – від контактів із найближчим оточенням до глобальних зв'язків. Тому так важливо навчати дітей змалку співіснувати з іншими людьми та суспільними структурами, виробляти вміння регулювати різні психологічні, соціальні, політичні, міжнаціональні конфлікти з дотриманням вимог культури плюралізму думок. Людина XXI століття повинна розуміти світоглядні принципи "Єдність в розмаїтті" та "Доповнення замість протиставлення" і керуватися ними.

В умовах глобалізації не зменшується, не зникає, а навпаки – актуалізується завдання зміцнювати внутрішньонаціональні, громадянські зв'язки, патріотичне єднання нації, народу, а отже – маємо виховувати відповідні почуття в дитини вже змалку, у дошкільному віці. Бо, як ми зазначили, глобалізація – це не тільки тенденція до єдності світу, а й загострення у цивілізованих рамках конкуренції між державами – націями. І тільки згуртована, консолідована нація зможе найбільшою мірою усвідомлювати власний національний інтерес і найбільш ефективно його відстоювати у стосунках з іншими державами. А це означає – створити найліпші умови для життя та розвитку громадян своєї держави.

Водночас дедалі очевиднішим стає, що держава матиме тим більший успіх, чим більше її громадяни будуть здатні до контактів зі світом. Ось чому так важливо спочатку в освіті, а потім і в суспільстві в цілому здійснити своєрідний "мовний прорив". Це означає, з одного боку, забезпечити знання усіма громадянами української мови як потужного національно-об'єднавчого чинника, а з другого – забезпечити вільне володіння кожним випускником навчального закладу однією чи кількома іноземними мовами.

Шосте. Освіта має набути інноваційного характеру, а всі її суб'єкти – від вихованця дошкільного закладу до студента – мають бути здатними до інноваційного типу життя та життєдіяльності. Важливо усвідомити: динамізм об'єктивно зумовлює змінність як надзвичайно важливу рису способу життя людини XXI ст. Звідси, необхідність формувати особистість, здатну сприймати зміни як природну норму, а застій, незмінність, застиглість – як прикрий виняток.

У свою чергу, сприйняття повсякчасних змін неможливе без задоволення певних освітніх потреб людини впродовж її життя. Звідси – практичне завдання перед Україною, як і іншими країнами, – побудувати ефективну систему неперервної освіти впродовж усього життя людини.

Освіта дорослих може здійснюватись як у діючих освітніх закладах, так і шляхом надання освітніх послуг через дистанційну освіту, ЗМІ, особливо телебачення, зусиллями громадських організацій. Можна з певністю сказати, що "Людина розумна" в XXI сторіччі – це людина, котра постійно навчається, пізнає. І ця думка має стати нормою життя.

Суспільство XXI сторіччя цілком слушно називають "суспільством знань", бо саме знання визначають і матеріальне і духовне життя. Здобуття вищої освіти стає все більш обов'язковим етапом у розвитку особистості. Держава, яка проводить таку освітню політику, створює цим передумови для впровадження новітніх науково-інформаційних технологій.

В сучасному світі життя не може бути успішним без масової педагогічної культури, без педагогізації суспільства, надання сучасних педагогічних знань батькам, усім дорослим. Адже ми не зможемо досягти поставлених цілей в освіті, якщо дорослі не зрозуміють, що віками пошановувана покірливість, слухняність дитини поряд з намаганням батьків "виліпити" з дитини вимріяний образ без урахування її здібностей, стає на заваді розкриттю дитиною власної сутності, формування її як особистості, може призвести до трагедії зламаної долі.

Педагогізація суспільства – багатовимірний процес, важливі складові якого – ліквідація педагогічно-психологічної неграмотності, розповсюдження сучасних знань з природи, навчання та виховання дитини. Але цього замало. Ми, дорослі, маємо завбачити педагогічні наслідки кожної суспільно-політичної, соціально-економічної дії. І не допускати, щоб результат копітких багатолітніх зусиль вихователя дошкільного закладу, учителя, викладача щодо формування особистості, системи її цінностей перекреслювалися антипедагогічними впливами поза освітою.

Нові завдання освіти у XXI столітті вимагають широкомасштабного застосування інноваційних педагогічних технологій. Органічною постає потреба у конституюванні множинності освітніх траєкторій, для яких характерна варіативність методик, що аналізують розумову діяльність і творчо організують освітній простір

При модернізації національної освіти нам треба враховувати інтеграційні процеси в європейській і світовій освіті, але в жодному разі не втрачати своє, національне надбання.

Оскільки в контексті застосування нових технологій центром тяжіння стає учень / студент, який активно вибудовує свій освітній процес, вибираючи основну траєкторію в навчальному середовищі, то важливою функцією педагога є його вміння сприяти ефективному і творчому освоєнню інформації, критичному її осмисленню. Наголосимо: навіть у застосуванні найсучасніших комп'ютерних систем, високих телекомунікаційних технологій, які поза будь-яким сумнівом стимулюють динаміку та ефективність навчального процесу, ніщо і ніхто не спроможний повністю витіснити й замінити мистецтво безпосередньо педагогічного діалогу "Вчитель – Учень". Тому в XXI столітті особливо важливою є підготовка високопрофесійних педагогічних та науково-педагогічних працівників, які відповідають інтеграційному критерію "педагогічна майстерність + мистецтво комунікування + нові технології".

Висновки. XXI століття вимагає, щоб Україна, як і кожна держава окремо, а також і всі суспільства разом, створювала необхідні умови – інтелектуальні, економічні, соціальні, політичні, моральні, які б підвищували педагогічну мотивацію і високо поцінювали гідність педагога, науковця, інтелектуала.

Таким чином, ми маємо чітко усвідомлювати: освіта в XXI сторіччі – далеко не лише навчання та виховання особистості. У добу глобалізації та високих технологій освіта є чинником соціальної стабільності, економічного добробуту країни, її конкурентноздатності та національної безпеки. Тому освіту не можна і надалі стереотипно відносити до сфери відомчої та галузевої політики, вона є загальнонаціональною, стратегічно важливою проблемою.

Освіта XXI століття – це заклади цілісного розвитку людини, у яких словом, ділом і фізичними вправами буде розвиватися повноцінна людина, духовно, фізично і соціально готова до змін. Для цього не потрібно нічого руйнувати, а тільки добудувати.

Література

1. Высшее образование: проблемы и перспективы развития: Вторые Академические чтения. – К. : Б. и. 1995. – 207 с.
2. Марченко О. В. Проблема конститування освітнього простору: від класичного осмислення до практик модернізму / О. В. Марченко // Мультиверсум. Філософський альманах / гол. ред. В. В. Лях. – К., 2011. – № 3. – С. 156–168.
3. Масальський В. І. Вища освіта на рубежі XX і XXI століть: нові орієнтири розвитку / Василь Масальський // Вісник Донецького університету. Серія Б. – Гуманітарні науки. – 2000. – № 1. – С. 258–262.
4. Морозов В. В. Поняття педагогічного дискурсу в системі сучасної освіти / В. В. Морозов // Мультиверсум. Філософський альманах / гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 5 (123). – К., 2013. – С. 181–193.
5. Пішак О. В. Професійне та моральне становлення особистості студента як майбутнього фахівця в епоху інноваційних технологій / О. Пішак // Мультиверсум. Філософський альманах / гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 3 (121). – К., 2013. – С. 218–228.
6. Семенюк Н. В. Розвиток національної системи освіти впродовж життя в умовах ринкової економіки / Н. В. Семенюк // Мультиверсум. Філософський альманах / гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 2 (120). – К., 2013. – С. 163–168.
7. Семенюк Н. Природа і сутність компетентнісного підходу в безперервній освіті / Н. Семенюк // Мультиверсум. Філософський альманах / гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 5 (123). – К., 2013. – С. 194–207.
8. Швець Д. Є. Теоретичні підходи в інтерпретації освіти як соціокультурного феномена та соціального інституту / Дмитро Швець // Мультиверсум. Філософський альманах / гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 5 (103). – К., 2011. – С. 134–145.